

LES INDÚSTRIES PALEOLÍTIQUES DEL GIRONÈS CENTRAL

PER

JOSEP CANAL I EUDALD CARBONELL

A l'amic Lluís Batlle i Prats, com a prova d'amistat i en reconeixement de la gran tasca realitzada ininterrompidament a l'Institut d'Estudis Gironins i en especial en l'elaboració dels ANALS.

Girona, 20 de setembre de 1979.

Els autors i l'Associació Arqueològica de Girona.

De 1972 ençà, l'Associació Arqueològica de Girona a efectuat a la Vall Mitja de Ter, una sèrie de descobriments de restes de les cultures paleolítiques conegudes amb el nom de còdols tallats (Pebble Culture). Hem tractat de reunir en aquest treball, els nous descobriments junt a les estacions ja conegudes. Tot plegat posa de manifest la importància prehistòrica d'aquesta zona.

Vall Mitjà del Ter (Gironès Central).

Les estacions estan compreses entre la confluència del Ter amb l'Onyar i del Ter amb el Terri, passat el Congost. Les estacions del Puig d'en Roca, Sant Roc, Campdorà, Palau i Cruïlla de Cornellà són jaciments de superfície, mentre que Pedra Dreta, Cau i Cova de les Goges són jaciments en cova.

Les estacions del Puig d'en Roca (Girona) són les més importants del conjunt i es troben emplaçades en un sistema de terrasses quaternàries del Ter, a l'entrada de la ciutat de Girona, en terrenys de Sant Ponç de la Barca (Marcet-Solé Sabarís, 1949), (Pallí, 1976). Sant Roc (Vilablareix) és a l'altre costat del Ter. La Cova de les Goges va desaparèixer en 1965 amb motiu de l'eixamplament de la carretera N-2. Pedra Dreta, a la confluència del torrent de Can Garriga amb el Ter era també un jaciment sota un abric, que fou destruït amb motiu de la construcció de dos camins. Campdorà,

a l'altre costat del Ter, és una estació de superfície. El Cau de les Goges, terme de Sant Julià de Ramis, és un habitacle prehistòric dins d'una gran esquerda de la roca, i finalment, la Cruïlla de Cornellà fou descoberta amb motiu de l'obertura de la carretera que va de Cornellà del Terri a la N-2.

Puig d'en Roca (Girona).¹

Un conjunt de tres estacions s'ha descobert entre 1972 i 1978, en un sistema de terrasses de Sant Ponç de la Barca.

La terrassa més alta (Pallí, 1976), es troba a 85 metres sobre el nivell actual del riu, quasi és demantellada per l'erosió, i es distingeix solament part de la formació conglomeràtica.

La terrassa III es troba a 45 m. sobre el nivell del riu. En aquest nivell, la Diputació ha edificat centres d'assistència per a vells i infants. Pallí hi reconeix tres cicles amb cinc horitzons semblants als descoberts en el riu Llobregat.

La terrassa II forma un pla per on passa la carretera N-2 i la de Girona a les Planes.

La terrassa I està situada a 3 m. sobre el nivell actual del riu.

La indústria s'ha descobert en superfície, sota el nivell de la IV terrassa i en una posició secundària on ha estat traslladada per l'erosió.

Tota la indústria del Puig d'en Roca, que pertany a la civilització de còdols tallats, és atribuïda al Paleolític Inferior.

¹ En 1955, quan es construïa un edifici pels infants a càrrec de la Diputació, es va descobrir una necròpolis del Neolític final, F. Riuró es va adonar de l'existència de còdols tallats en els túmuls de les tombes. En aquell moment no es va profunditzar en el problema, i el jaciment paleolític va quedar ignorat i reduït a unes caixes guardades en el Museu de Girona per ordre d'en Riuró.

En 1963, Lumley i Ripoll visiten Girona i pregunten pel jaciment sense rebre cap resposta vàlida. En 1965 i 1972 es publiquen per Ripoll i Lumley els treballs sobre el Paleolític Mitjà català, fent referència al jaciment amb unes petites notes. En 1972 un de nosaltres (J. C.) comença les prospeccions comprovant l'existència d'una indústria arcaica, seguidament s'afegiren a les recerques E. C., E. Jimenez, M. Canal i altres. Lumley en 1974 visita el jaciment i examina la indústria. En 1979 continuen els treballs al Puig d'en Roca sense haver-se interromput mai des de 1972. Els materials estan dipositats pel seu estudi en el local de l'Associació Arqueològica de Girona.

Puig d'en Roca I-II: La seva indústria està composta per:

<i>Indústria sobre còdols</i>		<i>Indústria sobre esclats</i>			
	N.º	%	N.º	%	
Choppers	110	40'2	Rascadores	39	60'8
Ch.tools	76	27'8	Osques	5	7'8
Epannelés	11	4	Bill-hooks	1	1'6
Protobifaços	11	4	Puntes	4	6'2
Discs	13	4'8	Choppers	1	1'7
Poliedres	26	9'6	Ch.tools	1	1'7
Pics trièdrics	6	2'3	Denticulats	5	7'8
Nuclis	20	7'3	Ganivets	7	10'8
			Gratadors	1	1'6
TOTAL	273	100'—	TOTAL	64	100'—

<i>Útils sobre fragment</i>					
	N.º	%	N.º	%	
Choppers	25	10'7	Bill-hooks	3	1'29
Ch.tools	12	5'17	Becs	15	6'46
Nuclis	14	6'03	Burins	12	5'17
Rascadores	55	23'71	Hacheraux	1	0'43
Osques	32	12'79	Limaces	2	0'86
Unifacials	2	0'86	Puntes	1	0'43
Denticulats	9	3'87	Altres	47	20'25
Ganivets	2	0'86			
			TOTAL	232	100'—

<i>Grup d'esclats</i>		<i>Transformats</i>		
	N.º	%	N.º	%
Taló cortical	241	42'50	27	42
Taló no cortical	120	21'18	16	25'2
E. no cortical	188	33'15	21	32'8
Levallois	18	3'17	—	—
TOTAL	567	100'—	64	100'—

<i>Total grups</i>		N.º	%
Útils sobre còdol		273	47'9
» » esclat		64	11'2
» » fragment		232	40'9
TOTAL		569	100

En aquesta primera fase s'han reunit les peces i els esclats en grups, esperant un segon estudi per fer les diferenciacions que calguin. Creiem, però, que ja es pot treure alguna conclusió.

a) Gran predominància de choppers i chopping-tools en la indústria sobre còdol.

b) L'absència de bifaços, substituïda per la presència de protobifaços.

c) La presència de sis pics trièdics i la relativa importància dels poliedres.

d) Un 10% dels esclats han estat transformats en útils, principalment rascadors (60%), ganivets (10%) i denticulats (7%).

e) És molt significativa la importància dels instruments sobre fragment (40'9%) amb predomini de rascadores (23%), osques (13%), choppers i becs.

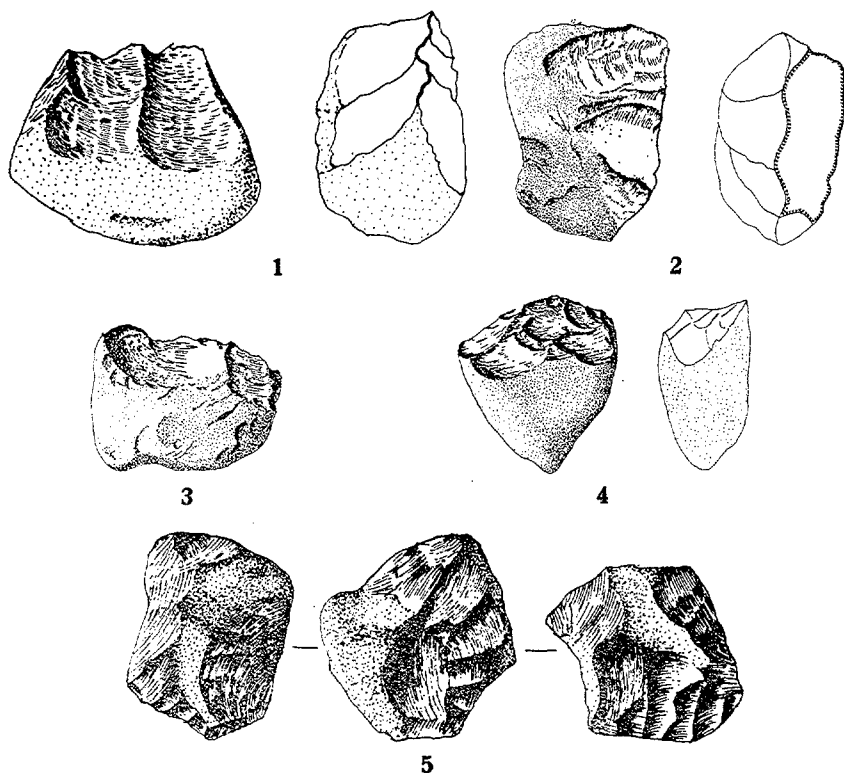

Figura 1. Puig d'en Roca. 1. Chopping-tool sobre còdol de quars (red $\frac{1}{2}$). — 2. Chopper sobre còdol de quars (red. $\frac{1}{4}$). — 3. Chopper sobre còdol de quars (red. $\frac{1}{4}$). — 4. Chopper amb moltes extraccions sobre còdol de cornuabianita (red. $\frac{1}{4}$). — 5. Bola polièdrica.

f) En el grup d'esclats predominen els de taló cortical, característica de les indústries velles.

g) L'índex Levallois és pràcticament nul, així com el laminar.

h) Presència d'instruments en un clar procés de bifacialització («epannelés, discoides i protobifaços»).

i) La gran predominància d'instruments sobre quars és deguda als fenòmens d'alteració que han fet desaparèixer instruments

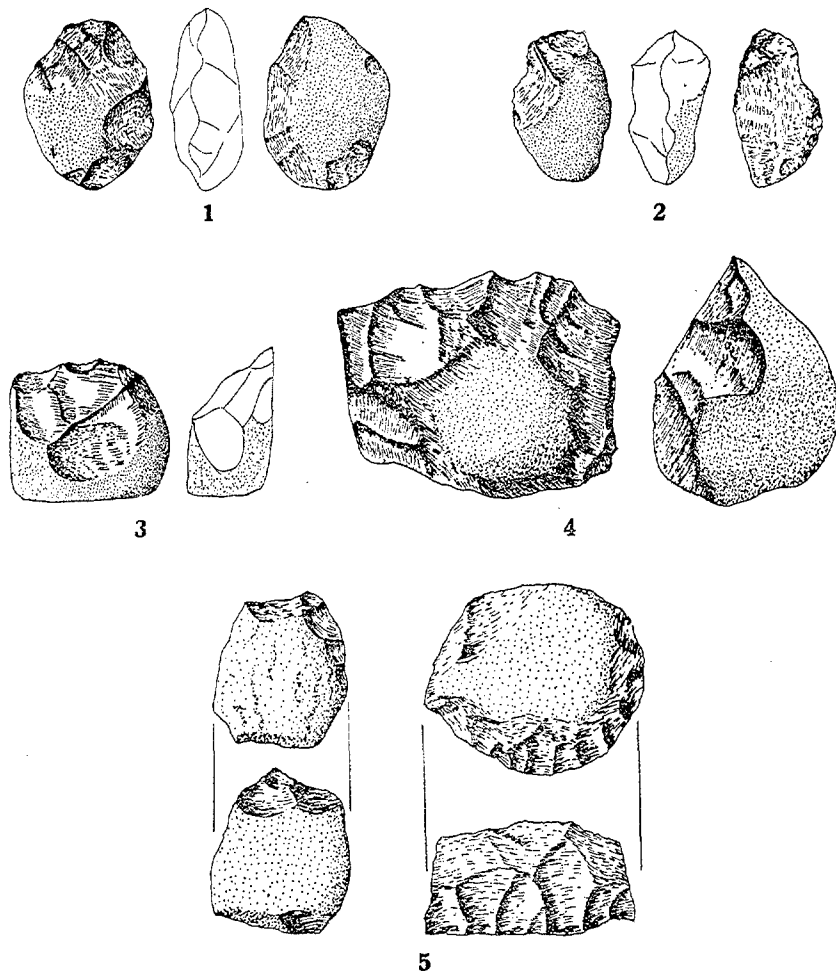

Figura 2. Puig d'en Roca. 1. Útil protobifacial sobre còdol de pòrfir (red. $\frac{1}{4}$). — 2. Chopping-tool descobert "in situ" a la III terrassa (red. $\frac{1}{4}$). — 3. Chopper de la terrassa III (red. $\frac{1}{4}$). — 4. Nucli de quars descobert en el sondeig IV-S. (red. $\frac{1}{2}$). — 5. Rascadora circular i micro chopping-tool (red. $\frac{1}{2}$).

fets sobre altres tipus de roca. Això s'observa en els conglomerats de la IV terrassa.

j) La indústria presenta un alt grau de diversificació de tipus d'instruments, fet característic d'un nucli important o de diverses barreges culturals.

Per l'abundància de còdols tallats, generalment a poques extraccions, l'absència de bifaços característics i la presència de protobifaços, peces en procés de bifacialització, l'alt percentatge d'esclats a taló cortical, l'índex laminar nul, les fortes pàtines i l'estat de rodament de les peces, fan possible emparentar aquesta indústria amb les arcaïques del Rosselló, en les seves sèries més velles, classificant-la com un Olduwaià evolucionat que es troba representat en la conca del Mediterrani i l'Europa Central, segons es demostrà en el darrer Congrés de la U.I.S.P.P. (Niça 1976).

Puig d'en Roca IV: Una altra indústria trobada lleugerament enterrada entre argiles, on ha estat retinguda pels grans blocs de terra sorrenca que hi ha en el pendent, s'ha descobert en una zona molt extensa. De moment creiem que val la pena mantenir-la individualitzada per les característiques que presenta.

<i>Indústria sobre còdols</i>		<i>Indústria sobre esclats</i>			
	N.º	%	N.º	%	
Choppers	16	26'66	Rascadores	5	17'24
Ch.tools	9	15	Osques	4	17'79
Epanelés	3	5	Puntes	5	17'24
Protobifaços	1	1'66	Becs	6	20'08
Discoïdes	5	8'33	Burins	3	10'39
Políedres	11	18'35	Choppers	1	3'44
Nuclis	9	15	Ganivets	3	10'34
Altres	6	10	Làmines	1	3'44
			Altres	1	3'44
TOTAL	60	100'—	TOTAL	29	100'—

Útils sobre fragment

Osques	9	Choppers	1
Bill-hooks	1	Denticulats	1
Puntes	1	Epanelés	1
Becs	6	Altres	4
Ch.tools	8		
		TOTAL	32

Grups d'esclats

	N.º	%
Taló cortical	97	48'03
» no cortical	43	19'80
E. no cortical	40	19'80
Levallois	22	10'89
TOTAL	202	100'—

Total grups

	N.º	%
Útils sobre còdol	60	49'58
» » esclat	29	23'98
» » fragment	32	26'44
TOTAL	121	100'—

Les diferències essencials respecte del jaciment anterior són: disminució del grup chopper-chopping.tool; augment important dels políedres que en el Puig d'en Roca IV representen un 18'35%.

En el grup d'instruments sobre esclat destaca la importància dels becs (20'68%), i en el d'útils sobre fragment les osques (28%) i els becs (18%).

Quant al grup d'esclats, és important remarcar l'índex Levallois que representa un 10'89% en el conjunt. Formen un grup homogeni, tallat sobre porfir i de fort índex d'espessor.

Domina en aquesta col·lecció els materials de quars, però cal tenir en compte els fenòmens d'alteració que són molt forts.

Puig d'en Roca III: El lloc conegut com Puig d'en Roca III es troba situat en una petita prominència entre el Ter i l'edifici destinat a Casa dels infants de la Diputació.

En una recerca feta l'any 1977 es van descobrir algunes peces:

Poliedres	1	Oscas	1
Epanelés	1	Nucli L.	1
Ch.tools	2	Altres	2
Choopers	4	Esclats	5

De choopers n'hi ha tres de molt bona factura sobre cornubianita: un gran chopper transversal a grans extraccions, i dos choopers a dalt a tècnica centripeta. Un quart chooper sobre quars a extraccions laterals abruptes.

Els dos chopping-tools són sobre fragments de quars, un d'ells denticulat.

L'epannelé és de molt bona factura, sobre còdol semiespès de quars.

Pic trièdric sobre còdol de secció triangular de quars. Les extraccions són allargades.

Destaca també per la seva bona factura un nucli discoidal amb la cara ventral totalment preparada.

En els esclats cal destacar dos instruments: un ganivet a dors natural amb forta pàtina i signes de desgast i una rascadora lateral sobre làmina.

Palau (Girona).

En una terrassa de Palau Sacosta, José Bedoya O'Neale i un de nosaltres (J. C.), van descobrir un magnífic «epannelé» sobre còdol de quars a extraccions molt clares; un chopper sobre còdol de quars i un esclat a taló cortical amb una extracció anterior que li dona un aire de ganivet rudimentari. La instal·lació d'una zona urbanitzada ha impedit continuar les exploracions. El nivell de la terrassa es correspon a la IV del Puig d'en Roca i les indústries semblen perfectament emparentades.

Sant Roc (Vilablareix).

Al lloc de Sant Roc, a Vilablareix, l'Enric Jiménez va descobrir un esclat típicament llevallois sobre roca local, i un altre esclat a taló cortical.

Pedra Dreta (Sant Julià de Ramis)²

Jaciment situat a la ribera esquerra del Ter, a la confluència del Torrent de Can Garriga amb el Ter, entre Girona i la Costa Roja, terrenys de Sant Julià de Ramis.

Destruït per la construcció de dos camins, el jaciment actualment desaparegut degué ser important. Els instruments i ossos recollits són una petita part respecte al que devia ser jaciment inicial.

² F. Riuró va recollir-hi (abril, 1967) alguns esclats de pòfir i resquills d'ossos cremats, quan O. P. feia l'eixample de la carretera N-2. En maig de 1975 l'Associació Arqueològica de Girona, seguint les suggerències de Riuró, redescobreix el jaciment, en el que s'han recollit, entre les restes, més de 300 peces, i un fragment dentari de rinoceront trobat per E. Jimenez. Actualment el jaciment ha desaparegut en obres de replanament de terrenys. Els útils estan dipositats en el local de l'Associació a Girona.

<i>Instruments sobre còdol</i>			<i>Instruments sobre esclat</i>		
	N.º	%		N.º	%
Ch.tools	13	44'8	Rascadores	1	
Epanelés	1	3'4	Puntes	5	
Protobifaços	1	3'4	Burins	1	
Discs	2	6'8	Ganivets	3	
Políedres	8	27'5			
Altres	4	13'7	TOTAL	10	
	<hr/>	<hr/>			
TOTAL	29	100'—			
			<i>Grup d'esclats</i>		
				N.º	%
<i>Instruments sobre fragments</i>					
Rascadores	1		Taló cortical	61	24'69
Bill-hooks	1		Taló no cortical	89	36'03
Becs	1		E. no cortical	65	21'33
Ch.tools	3		Levallois	32	12'95
	<hr/>	<hr/>			
TOTAL	6		TOTAL	247	100'—
			<i>Total grups</i>		
			Útils sobre còdol	29	63'33
			» » esclat	10	22'22
			» » fragment	6	15'55
				<hr/>	<hr/>
			TOTAL	45	100'—

La primera matèria emprada a Pedra Dreta fou el quarz i el pòrfir. Per l'obtenció d'esclats Levallois es va utilitzar exclusivament el pòrfir.

La tècnica bifacial (ch.tools) i anàrquica (políedres) predominen sobre el conjunt de les altres tècniques. Els chopping.tools dominen i els choppers són absents; els esclats més abundants són els de T. N. C. (36%).

La descoberta de restes de Rinoceront *Etruscus* proporciona a aquest jaciment un valuós element per a la seva datació. Això, junt a l'arcaïcisme de la seva indústria de còdols tallats, el baix índex laminar, l'absència d'instruments de sílex i útils del Paleolític Superior, suggereixen que aquesta indústria es pot incloure dins del grup de civilitzacions de l'Axelià. Es tractaria, per tant, d'un Axelià sense bifaços i de dèbil talla Levallois. (Canal, Carbonell, Jiménez, 1978).

Campdorà.

Lloc situat a la plana al·luvial del Ter, immediatament abans de l'entrada al Congost del Ter. Es va localitzar en superfície, per un de nosaltres (J. C.) l'any 1973 diferents instruments en pòrfir de gran tamany. Destaquen entre ells un tallador amb aresta natural i zona distal còncava; un ganivet a dors natural obtingut per cinc extraccions sobre gran esclat de pòrfir. Algun instrument semblant als de Campdorà s'ha trobat a Pedra Dreta, per tant, sembla que aquesta estació també pertany al Paleolític Inferior.

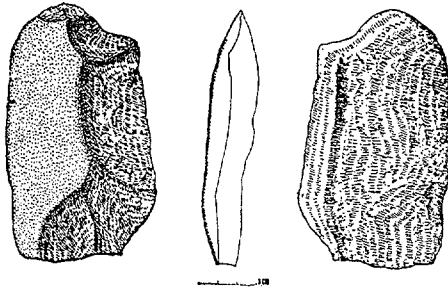

Figura 3. *Campdorà*. Útil de gran tamany sobre esclat de pòrfir (red. ¼).

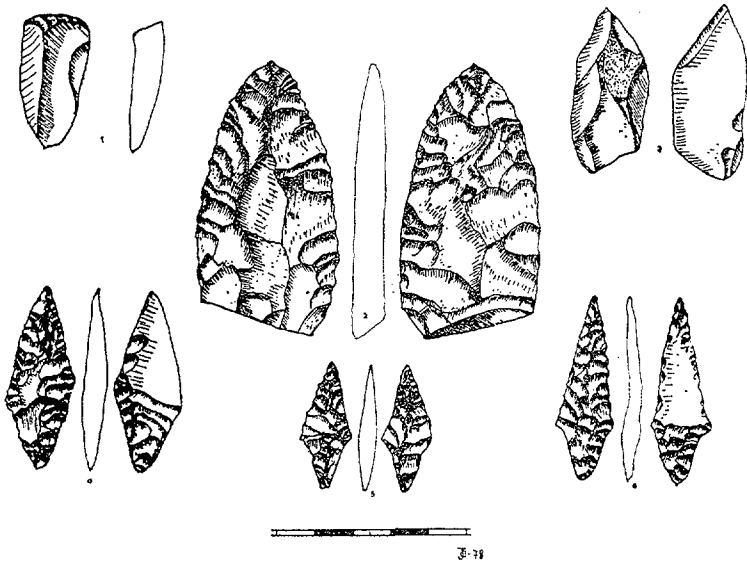

Figura 4. *Cau de les Goges*. 2, 4, 5, 6. Fulles i punta solutrianes. — *Cova de les Goges*. 1, 3. Útils magdalenians (red. ½).

Cau de les Goges (Sant Julià de Ramis)³

Situat a l'esquerra del riu Ter, en el Congost, en terreny de Sant Julià de Ramis.

Sota una zona d'ensorrament va aparèixer un estrat de 20 cts. de terra negra amb carbons, fauna i indústria.

La fauna descoberta en aquest jaciment fou la següent: «*Elephas primigenius*», «*Cervius elaphus*», «*Orictolagus cuniculus*», «*Linx pardealus*» i una espècie de cavall que es va denominar «*Equus cazurroi*», com homenatge a Cazurro que havia participat en les excavacions.

El material arqueològic provenia de dos nivells teòrics. El nivell arqueològic superior estava compostat per instruments de tècnica poc uniforme.

<i>Peces comunes a tot el Paleolític Superior</i>		<i>Peces solutrianes</i>	
Rascadores	12	Puntes triangulars	4
Raspadors	4	Fulles de llorer	2
Fulles dors rebaixat	6	Fulles de salze	2
Làmines	6	Puntes amb osca	2
Burí	1	Punta doble	1
Fulles de cop burí	3	Fragments puntes	7
	<hr/>		<hr/>
TOTAL	32	TOTAL	18

El nivell arqueològic inferior constava de peces ben treballades.

<i>Peces comunes del Paleolític Superior</i>		<i>Peces solutrianes</i>	
Rascadores	8	Fulles de llorer	14
Raspadors	3	Fulles solutrianes	1
Fulles dors rebaixat	4	Fulles salze	3
Burins	2	Fulles d'osca	10
Puntes	3		
	<hr/>	TOTAL	<hr/>
TOTAL	20		28

³ Descobert per Palol i Viñas (1899). Cazurro estudia les peces i les classificà com a Paleolític Superior. En 1915, Pallarés i Wernet van excavar i estudiar el jaciment, publicant el treball a l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans (1915-20). En 1933-34 Riuró i Carles de Palol excaven alguna zona inexplorada del jaciment. Els materials estan dipositats en el Museu Arqueològic de Barcelona i Servei de la Diputació de Girona.

No són atribuïbles a cap nivell les peces següents:

Fulla de llorer	1	Burins	3
Fulla de salze	1	Fulles dors rebaixat	4
Punta d'osca	1	Petites fulles	6
Raspadors	7		
Rascadores	8	TOTAL	31

Tot el material descobert en aquest jaciment és de sílex i cristall de roca, utilitzant-se també els ossos d'animals.

Aquesta estació fou excavada per M. Pallarés i Paul Wtneret (1915-1920), que publicaren en aquests mateixos anys dos treballs realment modèlics a l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. En ells classificaren el jaciment com Solutrià Superior en el seu nivell inferior, i Solutrià local en el nivell superior.

Durant molts anys, i fins el descobriment de nous jaciments a Serinyà, va ser l'única estació solutriana coneguda a Catalunya. No han aparegut al Cau de les Goges les puntes pedunculars asimètriques típiques del Solutrià de Serinyà.

Cova de les Goges.

Petita coveta, avui desapareguda per l'eixample de la carretera N-2 a l'any 1967. Va ser localitzada per Palol i Vinyes l'any 1889, que van atribuir les peces trobades a un Magdalenità atípic.

En una excavació de salvament l'Oliva, Riuró, M. Ferré i J. Sanz (1967) recolliren algun material i restes de fauna. (Oliva, 1969).

Cruïlla de Cornellà.

En el mes de març de 1977, N. Sanchís va descobrir a la cruïlla de la carretera N-2 de Figueres a Girona amb la de Cornellà, una indústria paleolítica. Posteriorment fou visitada per membres de l'Associació Arqueològica de Girona. La col·lecció recollida es compon de les peces següents: un chopping-tool, un bifaçoide i tretze esclats, dels que quatre es transformaren en rascadors i un en osca lateral. En una classificació provisional es pot atribuir al Paleolític Mitjà (Musterià).

Troballes aïllades.

A Montilivi (Girona) l'any 1975 es va trobar un pic trièdric molt erosionat i un chopper a dues extraccions.

En 1976, a Llambilles es descobriren dos esclats, un d'ells de talla Levallois.

Nota. Quan es va preparar aquest treball (finals 1978) no es coneixia encara l'estació de Sobre Pedret a Girona.

BIBLIOGRAFIA

- Autors varis, 1976, *El Paleolític a les comarques gironines*, Diputació de Girona.
- J. BOTET I SISÓ, 1889, *Noticia de una nueva estación prehistórica: El Cau de les Goges*, «Revista de Girona», XIII.
- J. CANAL, 1975, *Identificación del Paleolítico Inferior en las comarcas de Gerona*, Actas del Congreso Nacional de Arqueología, Victoria.
- J. CANAL i E. CARBONELL, 1978, *Nova aportació a l'estudi del Paleolític Inferior i Mig al N. E. de Catalunya*, «Revista de Girona».
- J. CANAL, E. CARBONELL, E. JIMÉNEZ y J. ESTÉVEZ, *El yacimiento prewurmiense de Pedra Dreta*, Associació Arqueològica de Girona. ANALES DEL I. E. G., vol. XXIV, 1978.
- J. CANL i E. CARBONELL, 1979, *Les estacions prehistòriques de Puig d'en Roca*, Associació Arqueològica de Girona.
- E. CARBONELL, 1977, *Las industrias arcaicas del N.E. catalán*, Actas del Congreso Nacional de Arqueología, Lugo.
- E. CARBONELL i J. CANAL, 1978, *Nova aportació per l'estudi del Paleolític Inferior i Mig al N.E. de Catalunya*, «Revista de Girona».
- E. CARBONELL, 1976, *Una estació a «Pebble-culture» descoberta en una terrassa alta del Ter a Girona*. Tesi licenciatura UAB.
- E. CARBONELL y J. CANAL, 1979, *Depósitos cuaternarios con industrias humanas en el N.E. de Catalunya*, Actas IV reunió del Grupo de trabajo del Cuaternario.
- M. PALLARÉS, 1915-20, *El solutrià de Sant Julià de Ramis: el Cau de les Goges*, Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, VII.
- L. PALLÍ, 1976, *Morfolitologia de las terrazas del Ter en Girona*, Colegio Universitario de Girona, n.º 1.
- P. WERNET, 1915-20, *Estudi tipològic del Solutrià Superior de Sant Julià de Ramis*, I. E. C., VI.
- H. DE LUMLEY, 1972, *Le Paléolithique Inférieur et Moyen du Midi Méditerranéen dans son cadre géologique*, V-II, C.N.R.S. France.